

Ilomantsi – ihan syrjässä!

Kuvat ja teksti:
Eija Irene Hiltunen

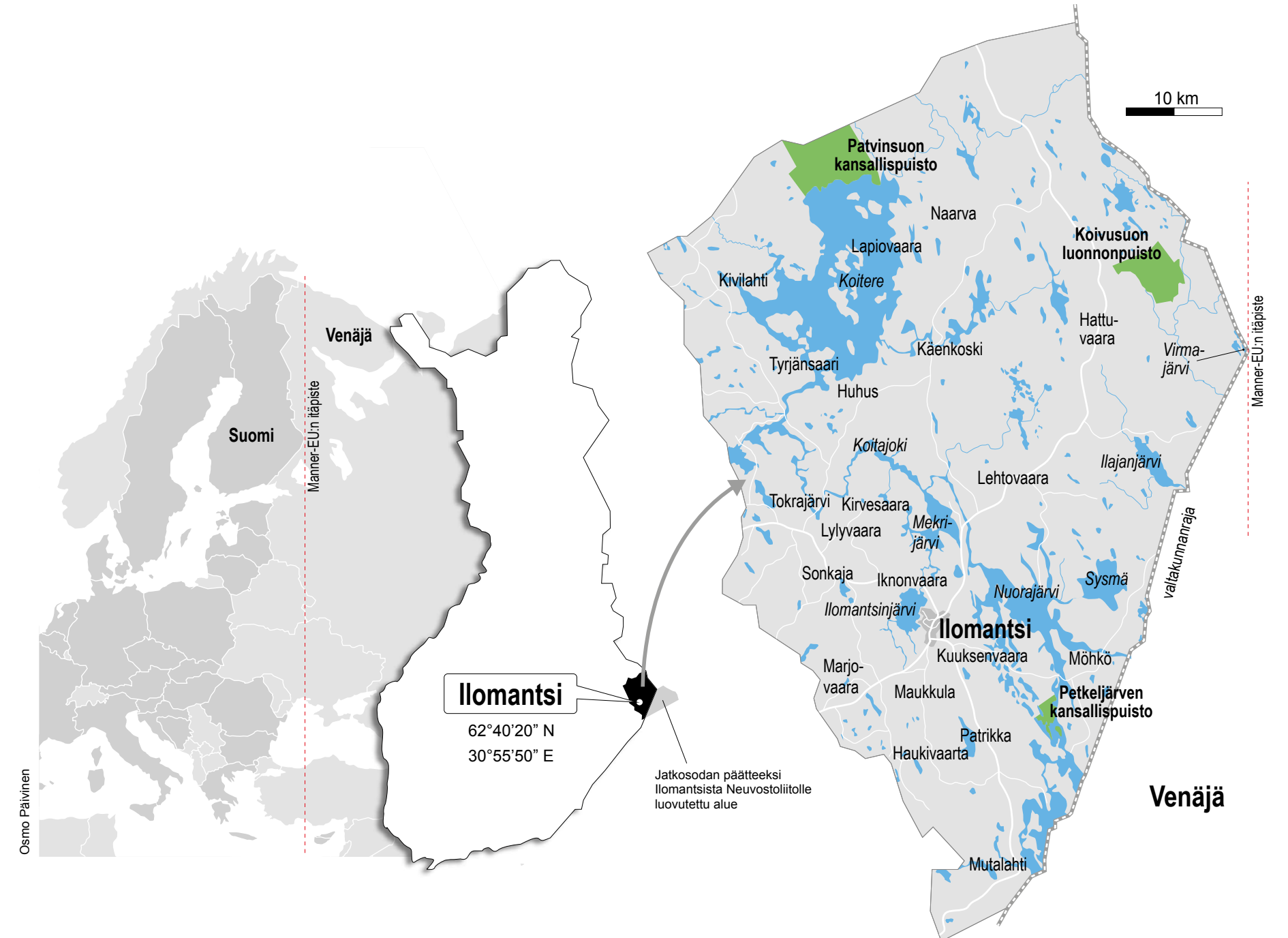
Taitto:
Eero Tuomisto

Paino:
Bookwell Oy, Porvoo 2017

Julkaisija:
Eija Irene Hiltunen
www.eijairenehiltunen.fi

Kiitokset:
Keskitien Tukisäätiö

ISBN 978-952-93-8947-6

ILOMANTSIN TARINA ON MYÖS OMANI

MIKSI ILOMANTSI?

”Eihän siellä ole mitään”, minua varoitettiin, kun muutin Helsingistä Ilomantsiin. Vaikka juureni ovat Ilomantsissa, tietoni paikasta olivat heikolla pohjalla. Se oli kesälomapaikka, mummola ja nimi, joka kiusallisesti luki passissani syntymäpaikkana.

Muuttaessani Ilomantsiin koin löytämisen iloa. Paikkahan on täynnä tarinoita, ja omanikin nivoutuu tänne.

Ilomantsi on rajaseutua, ja sen yli ovat aikojen saatossa pyyhkäisseet vuoroin ruotsalaiset ja venäläiset. Toisen maailmansodan jälkeen seudun yli pyyhkäisi modernisaatio. Perinteisistä elinkeinoista ei leipä enää irronnut sodanjälkeiselle suurelle ikäluokalle. Alkoi suuri muuttoaalto: lähdettiin Etelä-Suomeen ja Ruotsiin asti uuden elämän perässä. Näin tekivät myös vanhempani.

Itse palasin lukion jälkeen 1980-luvulla Ruotsista Helsinkiin ottamaan selvää juuristani ja opiskelemaan. Valmistuin Taideteollisesta korkeakoulusta, valokuvataiteen laitokselta. Ilomantsilaisuudella ei vielä ollut mitään suurempaa osaa minäkuvassani. Nuorempana kuuluin niihin, joiden mielestä maassamme Helsingin ratikka kolmosen reitin ulkopuolella ei ole mitään erityisen kiinnostavaa.

Keski-ikäisenä koin, että jokin pala vielä puuttuu. Elämäntapani freelancer-kuvaajana pääkaupunkiseudulla rupesi tuntumaan ahtaalta, samoja ratoja kulkevalta. Olenko sittenkään ihan kaupunkilainen?

Monien pohdintojen jälkeen päädyin elämäntapamuuttajaksi. Palasin juurilleni ja ympyrä sulkeutui. Minusta tuli yksi heistä, jotka valtaavat syrjäseutujen tyhjentyneet kansakoulut. Kyläkouluja on ollut täällä yli 50, lähes joka kylässä. Nyt on enää kolme, jos kohta sitäkään. Tyhjentyneet kansakoulut kuvaavatkin hyvin Ilomantsin ehkä pahinta uhkaa – väestökatoa.

Maaseudun elämäntapa on uhattuna ja jopa katoamassa, väitetään. Toisaalta moni on kyllästynyt urbaaniin olemassaoloonsa. Olisiko tänne tulijoita enemmänkin? Näitäkin mielessä pitäen olen kuvannut Ilomantsia ja pitänyt majataloa Kuuksenvaarassa kahdeksan vuotta. Molemmat tapoja tutkia Ilomantsia, omin ja matkailijoiden silmin.

OLI AIKA PÄIVITTÄÄ ILOMANTSIN KUVAA

Ilomantsia on sadan vuoden aikana määritelty, tutkittu ja kuvattu yllättävän paljon. Se on saanut edustaa monia asioita: rajaseutua, syrjäseutua, karjalaisuutta, ortodoksisuutta, susirajaa ja muuttotappiokuntaa.

Varsinkin 1950–70-luvuilta, dokumenttikuvauksen kulta-ajalta, on runsaasti kuvamateriaalia köyhästä Pohjois-Karjalasta, eksoottisesta syrjäseudusta. Mustavalkoisia kuvauksia, myös sisällöllisesti. Usein tarinat ovat lohduttomia. Ilomantsi ansaitsee uusia mielikuvia. Oli aika

päivittää Ilomantsin kuvaa. Olen tässä teoksessa pyrkinyt valoisampiin kuvauksiin. Valitsemieni henkilöiden kautta olen pyrkinyt tuomaan eri näkökulmia Ilomantsiin. Olen kuvannut myös ympäristöä. Ilomantsista ei voi kertoa tuomatta esille maisemia, sillä luonto ja tilan tuntu ovat olennainen osa Ilomantsia ja sen asukkaita. Rohkenisin väittää, että ne ovat parhaita valtteja tulevaisuutta ajatellen.

RISTIRIITAISTEN TARINOIDEN ILOMANTSI

Tämän teoksen ei ole tarkoitus olla kattava tietoteos Ilomantsista. Olen tuonut esille niitä asioita, jotka minulle ovat olleet merkityksellisiä ja mielenkiintoisia. Halusin tehdä ajankuvaa nykyajan syrjäseudusta ja miettiä sen tulevaisuutta.

Ilomantsista on oltu monta mieltä aikojen saatossa. Olen nostanut esille muutamia niistä sitaatein tuomaan kerroksellisuutta omaan kuvaukseeni Ilomantsista. Lähteinäni olen käyttänyt Ismo Björnin Suur-Ilomantsin historiaa (1991), Ilomantsin historiaa (2006) sekä Syrjäseudun idea -julkaisua (2012).

Ilomantsin kuvaukset ja roolit ovat lukuisat ja usein ristiriitaiset. Kaksijakoisuuden kautta Ilomantsia on kuvailtakin: idän ja lännen rajapinta – idän uhka tai sen tuomat mahdollisuudet; ortodoksisuus ja luterilai-

suus – entinen uskontojen vastakkainasettelu ja nykyinen paikkakuntaa rikastuttava ekumeenisuus.

Takapajulaksikin Ilomantsia on haukuttu, mutta se on yksi Kalevalan runojen syntyseutuja ja näin myös suomalaisuutta määrittävä. Pahaiseksi syrjäseuduksi haukuttu, mutta myös mahdollisuuksien moderni erämaa. Ilomantsissa on hienot maisemat ja rikas luonto, mutta se on myös metsätalouden raskaasti käyttämä raaka-ainevaranto.

Koen, että kaksijakoisen tarinan äärellä ollaan jälleen. Ilomantsi elää aikakautta, jota voisi kuvailla suuren muuttoaallon jälkeiseksi ajaksi. 15 000 asukkaasta on jäljellä vain runsaat 5000. Eletään eräänlaista eloonjäämiskamppailun aikakautta. Perinteiset työpaikat ja elinkeinot vähenevät. Väestö vanhenee, nuoret muuttavat muualle.

Ilomantsissa on tappiomielialaa ja näköalattomuutta. Mutta – täällä on myös tulevaisuudenuskoa ja jopa taisteluhalu Ilomantsin puolesta, ja erityisesti se kiinnostaa minua. Muuttotappiokuntaan myös muuttaa ihmisiä. Sellaisia, joilla on täällä juuret, mutta myös heitä, jotka ovat löytäneet täältä jotain erityistä ja haluavat siksi asettua tänne.

On ilomantsilaisia, jotka ovat tietoisesti päättäneet jäädä seudulle, vaikka muitakin vaihtoehtoja olisi ollut. On rohkeita, innovatiivisia ihmisiä, jotka ovat päättäneet yrittää juuri täällä, vaikka etäisyydet ja muut olosuhteet voivat olla hankalia.

On myös nuoria, jotka uskovat pystyvänsä palaamaan tänne opiskeltuaan ja työskennelttyään ensin jossain muualla. Nämä ovat ne toivon tarinat, jotka kiinnostavat minua. Voisiko Ilomantsiin hakeutuvien ja tänne jääneiden ihmisten tarinoista löytyä se tulevaisuuden tekijä?

Ilomantsissa kesällä 2017

Eija Irene Hiltunen

Kunnan
140-vuotisjuhla
torilla elokuussa
2014.

MÄÄRITELLÄÄN SYRJÄ UUDESTAAN

ONKO SYRJÄSSÄ SITTENKIN HYVÄ?

Ilomantsia määritellään syrjäisyyden kautta. Syrjä määrittyy suhteessa johonkin keskuksiksi koettuun paikkaan. Ilomantsin kohdalla se on lähinnä Joensuu, sitten Helsinki. Keskus määrittää yleensä syrjäseutua, joka puolestaan väritytty merkitykseltään melkein aina kielteisesti. Voisiko syrjässä olemisen kielteisistä sävyä muuttaa?

Syrjässä pyritään usein jäljittelemään "suurta maailmaa" ja kopioimaan keskuksien menestysreseptejä. Pitäisikö ennemmin miettiä, jotta jäljitteleminen menestykseen, mitä se sitten onkaan? Löytyisikö oma tapa pitää alue elinkelpoisena?

Menestykseen sisältyy useasti omaperäisyyttä ja erityisyyttä, monessa mittakaavassa. Suomi käyttää tätä reseptiä, kun maata viedään ulkomaille, oli sitten kyse kaupanteosta, kulttuurista tai matkailusta. Voisiko sitä käyttää Ilomantsin yhteydessä? Sitä mitä ei voi piilottaa, sitä kannattaa korostaa. Tehdään syrjästä voimavara.

Ilomantsi, niin kuin moni muukin syrjäseutu, on pitkälti luottanut aineellisiin luonnonvaroihinsa, jopa oman elinympäristönsä kustannuksella. Ollaan etelän raaka-ainevarasto ja sahataan sitä oksaa, jolla istutaan. Kotiseudun arvo voisi olla paljon enemmän.

Perinteiset raaka-aineisiin perustuvat työpaikat vähenevät eivätkä yksin pysty ylläpitämään syrjän hyvinvointia. Monipuolisella osaamisella se saattaisi onnistua.

Väestön vanhetessa uusia tekijöitä ei välttämättä ole tai tule. Tämä on paikkakunnalle suuri, jollei suurin haaste. Ilomantsin omalla väestöpohjalla ei rakenneta tulevaisuutta. On saatava uusia asukkaita.

Palvelualan työpaikat lisääntyvät – maailmanlaajuisesti. Etätyö ja itsensä työllistäminen on tulevaisuudessa yhä tavallisempaa. Osaajat luovat työpaikkoja. Osaajilla saattaa olla kauaskantoisia, hyvinvointia tuovia näkemyksiä. Miten saada heidät pysymään tai tulemaan Ilomantsiin?

Elinympäristö on työpaikan lisäksi yhä tärkeämpi tekijä, kun kotipaikkakuntaa valitaan. Ilomantsilla on paljon vetovoimaisia tekijöitä. On tilaa, hiljaisuutta ja puhdasta luontoa. Mitä harvinaisemmaksi ne käyvät, sitä arvokkaammaksi ne muuttuvat. Ne saattavat olla paikallisille niin itsestään selviä, ettei niiden arvoa välttämättä nähdä.

Viihtyisyyttä luo hyvä rakentaminen, kerroksellisuus, maiseman ja luonnon vaaliminen. Ne ovat myös kilpailuvaltteja. Mitä enemmän työn luonne muuttuu, sitä enemmän ympäristön viihtyisyys saa merkitystä kodin paikkaa valittaessa, unohtamatta matkailuelinkeinoa, joka on yhä suurempi työllistäjä maailmanlaajuisesti.

Ilomantsin ainutlaatuiset kylät voisivat olla houkuttelevia asuinpaikkoja tulomuuttajille. Monet kylät, vaikkakin ovat vielä asuttuja, eivät välttämättä enää näytä siltä. Metsittäminen ja pusikoituminen tekevät tehtävänsä, ja vanhat rakennukset rappeutuvat korjauskelvottomiksi.

Syyt ovat moninaiset, mutta osatekijä on, ettei kylien arvoa välttämättä nähdä. Kun leipä ei kyliltä enää irronnut murroksen aikana 1960- ja 1970-luvulla, katsottiin niiden ajan olevan ohi. Ihmisen uurastuksen monisatavuotinen kädenjälki häviää, ja samalla häviää myös olennainen osa Ilomantsin historiaa.

ERITYISYYS JA TARINAT VOIMAVARAKSI

Kokoonsa nähden Ilomantsi tunnetaan yllättävän hyvin. Se herättää monissa täällä käymättömissäkin erilaisia mielikuvia. Joillekin se nostattaa hymyn huulille; liekö osuutensa Juice Leskisen Ilomantsi-nimisellä kappaleella.

Paikan monipuolisella historialla ja sijainnilla on merkityksensä. Ilomantsi on Pohjois-Karjalan vanhin pitäjä. Se on ollut laaja ja vaikutusvaltainen. Novgorodin tasavallan veronkantoalue, pogosta, se oli 1400-luvulla.

1500-luvulla Ilomantsi oli osa Venäjää. 1600-luvulla se liitettiin Ruotsiin, ja 1800-luvulla alue oli osa autonomista Suomen suuriruhtinaskuntaa.

Periferia siitä tuli vasta rajan sulkeuduttua, ensin 1918 itsenäistymisen jälkeen ja sitten vielä vahvemmin 1945 jatkosodan päätyttyä. Kolmannes Ilomantsin alueesta jäi silloin rajan taakse.

Ilomantsi on ollut vilkas muutoinkin kuin sotatantereena. Raja-alueena se on toiminut kahden kulttuurin, itäisen ja läntisen, vaikutuksen

alaisena. Ilomantsista lähdettiin yhtä hyvin Viipuriin ja Pietariin kuin Etelä-Suomeenkin töihin tai opiskelemaan. Näiden alueiden kanssa käytiin myös kauppaa.

Ilomantsin aikoinaan harvinaisen rikasta runonlaulantaa tultiin kauempaakin tallentamaan. Kalevalan ja Kantelettaren ilmestymisen jälkeen seudulla kuljettiin etsimässä Karjalan runomaita. Näillä teoksilla ja karjalaisuudella oli osuutensa, kun suomalaista identiteettiä lähdettiin rakentamaan. Kulttuurinvaihtoa on tapahtunut moneen suuntaan ja voisi tapahtua edelleen.

Hyvä tarina on menestymisen osatekijä, väitetään. Ilomantsissa on lukemattomia tarinoita. Menneisyyttä kannattaa vaalia, vaikkei se olekaan suurkaupunkien prameaa historiaa, joka meistä saattaa olla hienoa. Se on köyhyyden ja elinkamppailun historiaa: metsätyön, maatalouden, metsästyksen ja sodan historiaa – muun muassa.

Köyhyyden historialle ei välttämättä anneta arvoa, ja sen jäljet pyritään hävittämään. Näin on käynyt Ilomantsissa, ja sitä tapahtuu edelleenkin. Paikkakunta ilman historiaa se vasta köyhä onkin.

Erityinen ja alkuperäinen luovat kiinnostavuutta myös matkailun näkökulmasta. Voisimme ottaa oppia Sveitsin alppikylistä. Näissä korkeatasoisiksi luokitelluissa matkakohteissa vaalitaan jopa vanhoja aittarakennuksia, joita turistit käyvät ihailmassa. Vanhat rakennukset ovat siellä pystyssä keskellä uusia moderneja rakennuksia. Kerroksellisuus on kiinnostavaa ja tuo menestystä. Menestys voi syntyä omanarvontunteesta, joka kumpuaa omien juurien tiedostamisesta ja hyväksymisestä.

TÄRKEIN LUONNONVARA ON IHMISET

Vaikka maantieteelliset etäisyydet ovatkin isot, ovat ihmisten väliset etäisyydet ehkä syrjässä pienemmät. Yhteisöllisyyttä on vielä olemassa. Ihmiset tuntevat toisensa ja välittävät. Sekin on luonnonvara, joka tuo hyvinvointia. Ilomantsin tärkein luonnonvara onkin sen ihmiset.

Entä nurkkakuntaisuus ja suvaitsemattomuus – ovatko ne myös syrjän tunnusmerkkejä? Ovat, mutta toisaalta syrjässä hyvinkin erilaiset ih-

miset ovat kanssakäymisessä päivittäin ja jopa ystäviä keskenään. Tutta-vapiirin kirjo voi olla yllättävän laaja. Väittäisin, että kaupungissa ihmiset jakautuvat enemmän omiin porukoihinsa ja heimoihinsa.

Nurkkakuntaisuudessa voi olla kyse puolustusmekanismista. Muualta tulleeeseen määräysvaltaan suhtaudutaan epäluuloisesti. Siitä on pitkä kokemus: taas meitä tullaan neuvomaan ja taas meiltä viedään jotain pois. Syrjäseudulla ollaan luonnostaankin epäluuloisia. Monet poliittiset ja taloudelliset päätökset tehdään muualla ja usein alueen asukkaita kuulematta.

Vaalitaan sitä nurkkakuntaisuutta, joka kumpuaa hyvästä omanarvontunnosta, sellaisesta, joka kestää ja hyväksyy ulkoa tulleita hyviä tuulahduksia.

ONKO ILOMANTSILLA TULEVAISUUTTA?

Elämme tietoa, palveluita ja elämyksiä tuottavassa ajassa. Sijainnin merkitys vähenee. Osa ihmisistä haluaa ehkä paeta kiireen keskuksia. Luonnon aarteet ovat aina tuoneet Ilomantsille hyvinvointia monessa muodossa.

Haasteena on luoda tasapaino luonnonvarojen hyödyntämisen ja hyvän elinympäristön välille. Jos siinä onnistutaan, Ilomantsilla voisi jälleen olla mahdollisuutensa. Miksei Ilomantsi voisi olla houkutteleva nuorillemme, elämäntapamuuttajille ja matkailijoille?

Arvostetaan Ilomantsiamme. Jos emme itse sitä tee, ei sitä kukaan muukaan arvosta. Ilomantsilla on kyllä mistä ammentaa. Seudun historia on mielenkiintoinen, kerrotaan sen tarinoita. Säilytetään luontomme, kylät ja niiden maisemat, vanhat rakennukset. Ne tekevät Ilomantsista erityisen. Käytetään paikkakuntamme omia palveluita, niin säilyvät nekin.

Syrjäiselle sijainnille emme voi mitään. Etäisyydet ovat pitkiä, ja tänne on varta vasten tultava. Pidetään huoli siitä, että se kannattaa.

Selfie:
Martta, Elli ja Maisa
Laakso 2016.

Torilla tavataan. Kesäkauden iltatori yhdistää lomavieraat ja paikalliset asukkaat.

ILOMANTSI ON...

”

Ilomantsi on mielentila. Ilomantsi on konstruktio, rakennettu ilmiö, jolle ei voi antaa rajoja. Ilomantsi muuttuu ajassa ja se rakennetaan aina uudelleen. Ilomantsi on metafora, joka symboloi koko itäistä Suomea.”

Ismo Björn: Syrjäseudun idea, 2012

Sonkajan vaarakylä on luokiteltu valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Kansallismaiseman statuksen se sai itsenäisen Suomen täyttäessä 75 vuotta.

”

Syrjässä ollaan, maantieteellisesti kartalta katsottuna, mutta ei muuten.”

Markku Lappalainen, kunnanjohtaja

Kunnanjohtaja Markku Lappalaisen toiveet paikkakunnan ja työn suhteen ovat täyttyneet moninkertaisesti. Hän oli käynyt Ilomantsissa muutaman kerran ennen työnsä aloittamista vuoden 2007 alussa. Rääkkylästä kotoisin oleva entinen päätoimittaja ja opettaja oli maakuntahallituksen puheenjohtajana tuntenut seudun raja- ja kulttuuripitäjänä.

Vireä kulttuuri- ja yritysmaailma ja ne ihmiset, jotka täällä toimivat, ovat tehneet vaikutuksen kunnanjohtajaan. Karjalaiset ihmiset ja vieraanvaraisuus muodostavat paikkakunnan käyntikortin, hän kiteyttää.

Vastuuta ja valtaakin toimessa on ollut sopivasti. Kunnanjohtaja on monessa mukana, muun muassa valokuidun paikkakunnalle tuoneen Ilonetin toimitusjohtajana sekä Museosäätiön ja Kuntoutussäätiön hallituksissa asiamiehenä.

Pienen ja syrjäisen paikkakunnan tulevaisuus ei ole pelkästään siitä itsestään kiinni, vaan myös siitä, mitä tapahtuu valtakunnallisesti. Miten siellä ajatellaan maaseudun tilanteesta? Lappalaisen mukaan valtakunnallisella tasolla pitäisi katsoa kehityskelpoiset alueet, niiden tiestö, infra, rakentaminen. Ilomantsi on kyllä näiden kehityskelpoisten paikkakuntien joukossa.

Ilomantsilaiset ovatkin tarttuneet toimeen ja tehneet paljon näiden asioiden eteen, Lappalainen kehuu. ”Ilomantsi seuraa aikaansa, me ei mennä ajopuuteorian mukaan vaan tartutaan kehityssarveen itsekkin, tehdään täällä omannäköistä työtä”, hän summaa.

Paljon puhuttu itsenäisyys on sekin kunnanjohtajan mielestä tärkeä.

Alueen palveluiden ja yhteisen kehittämisen kannalta se on keskeistä. Kunta ja yrittäjät ovat miettineet asiaa yhdessä ja kiteyttäneet sen elinvoimaohjelmaksi. Kunnalla on palveluiden hankkijana mahdollisuus suosia paikallisia yrityksiä. Kilpailuperusteisiin voidaan vaikuttaa – niin, ettei vain hinta ole perusteena. Suurempi kuntayksikkö ei välttämättä käytä paikallisia yrityksiä, jotka pitemmän päälle voivat olla edullisin, vaikka tarjous ei välttämättä olisi huokein.

Ilomantsin tulevaisuuden uhkana Lappalainen näkee väestön vähenemisen. Väestön eläköityminen ei tosin ole vain negatiivinen asia. Eläkeläiset ovat myös voimavara. He ovat nykyään hyvinvoivia ja elävät pidempään. Heidän työpanoksensa yhteisössä on tärkeä.

Työikäistä väestöä kuitenkin tarvitaan. Lukio, latuverkko, uimahalli ja kaikki muutkin palvelut sekä kulttuuriperinnön vaaliminen ovat kiinni verotuloista.

Ilomantsiin saadaan uusia asukkaita, jos vain on töitä. Työtilaisuuksia saadaan olemalla aktiivisia ja vaalimalla yhteistoiminnallisuutta. Lappalainen toivoo, että maallemuutosta tulisi trendi. Lähdetään sieltä urbaanista yhteisöstä maalle. Miksi pitää päästä kerrostaloon tai rivitaloon kaupungin suojiin? Täällähän ovat lähes kaikki kaupungin mukavuudet ja sen lisäksi tilaa ja luonnon arvot.

Ilomantsi on syrjässä maantieteellisesti, kartalta katsottuna, mutta ei muuten. Asian voisi ajatella myös niin, että Ilomantsi on jo niin syrjässä, että se voisi olla valtti. Kaupungin liepeelle ei saada tällaisia maisemia ja reittejä.

Kunnan 140-vuotisjuhla torilla elokuussa 2014.

” Ilomantsi on maantieteellisenä paikkana ja historiallisena paikkakuntana monipuolinen kokonaisuus. Yhtä Ilomantsia ei ole olemassa, vaan Ilomantseja on yhtä aikaa monia. Ilomantsi on käyttökelpoinen työkalu, jota käyttävät niin ulkopaikkakuntalaiset kuin ilomantsilaiset itse kulloinkin tarvittavassa merkityksessä.”

Ismo Björn: Syrjäseudun idea, 2012

Cadillac Eldorado vuosimallia 1967 ostettiin ja koottiin yhdessä kaveriporukan kanssa. Auto jäi Jennille, joka nyt laittaa sitä itse kuntoon automekaanikkona toimivan ystävänsä ohjauksessa. Auto on ajokunnossa.

SOPIVASTI SYRJÄSSÄ

Jenni Pesulla ei ollut mitään syytä lähteä pois Ilomantsista. Kaikki elämisen perusedellytykset löytyvät kotikunnasta, ei täällä eläessä jää mistään paitsi. On ollut töitä, ystäviä ja harrastusmahdollisuuksia.

”Onhan se välillä kiva käydä muuallakin, mutta en haluaisi muuttaa. Olen itse rakentanut itselleni vankilan”, Jenni naurahtaa ja viittaa siihen, ettei hän ole käynyt pitkään aikaan Joensuuta kauempana kotieläintensä takia. Hänellä on pihassaan koiria, lampaista, kanoja ja sikakin.

Luonnonrauhassa itsekseen viihtyvä Jenni haluaa työssään olla ihmisten kanssa tekemisissä. Hän on lähihoitaja, niin kuin monet muutkin naiset Ilomantsissa. Parhailleen työpaikka on kunnan kodinhoidossa.

”Ilomantsissa saa vielä hyvää hoitoa. Kotihoidossa hoito on yksilölähtöistä ja suunniteltu asiakkaan tarpeen mukaan. Etuna on sekin, että usein hoitajat tuntevat asiakkaansa jo entuudestaan.”

Vaikka Jenni viihtyy työssään, ei hoitoala välttämättä olisi se oma ala, jos hän asuisi jossain muualla. Ilomantsissa lähihoitaja on kuitenkin tulevaisuuden ammatti, sillä vanhuksia on paljon ja heidän määränsä kasvaa koko ajan. Miten sitten saada lisää nuoria Ilomantsiin?

”Työpaikkamahdollisuuksien pitäisi olla paremmat, ja oppisopimuskoulutuksen mahdollisuuksia tulisi lisätä”, Jenni tuumaa. Hän on itse ollut oppisopimuskoulutuksessa ja pitää sitä hyvänä tapana saada ammatti.

Paikkakunnan ammattikoulun sulkeminen järkytti häntä niin kuin monia muitakin. Koulussa oli hyvät tilat ja linjat. Sinne tuli muualtakin oppilaita, jotka sitten saattoivat jäädä Ilomantsiin.

”Se on harmi, että yritykset keskittävät toimintansa suuriin keskuksiin, sillä meillä on hyviä työntekijöitä. Täällä on perinteisesti tehty paljon itse, ja ihmiset ovat sen takia moniosaajia.”

Ympäristöministeri Kimmo Tiilikainen kuunteli ilomantsilaisten susihuolia vuonna 2016. Kansanedustaja Hannu Hoskonen ja Jenni Pesu toivat syrjäseudun terveiset.

Jenni kehuu kotipaikkakuntansa yhteisöllisyyttä ja yhteen hiileen puhaltamista: "Apua saa kysyessä."

Tiettyä vastakkainasettelua saattaa tosin olla. "Jos sukset menevät ristiin, se voi pienellä paikkakunnalla olla hankalaa. Mutta täällä ollaan turvassa ja rauhassa. Tänne uskaltaa tehdä lapsia. En kaipaa betonivii-dakkoon."

Jenni asuu mielestään sopivasti syrjässä, muutaman kilometrin päässä kirkonkylältä. Metsän keskellä asuminen ei anna aihetta pelkoon, sillä turvallisempaa on asua maaseudulla kuin kaupungissa, vaikka pimeys voi varsinkin talvisin tuntua aika karulta.

Syrjässä elämiseen ja eläintenpitoon on kuitenkin viime vuosina tullut ongelma: sudet. Nyt suunnitteilla on susiaidan rakentaminen pihan ympärille, kotieläinten ja ihmistenkin turvaksi.

Sudet jakavat ilomantsilaisten kuten monen muunkin syrjäseudulla asuvan mielipiteitä. Toisen ääripään mukaan kaikki sudet pitäisi tappaa,

toisen mielestä taas ei yhtäkään. Suuri, ehkä hiljainenkin enemmistö, asettuu sinne keskelle.

Koska Jennillä on omakohtainen huoli kasvaneesta susikannasta, hän järjesti tammikuussa 2016 Maukkulan Mustikkamäellä susi-illan, jonka otsikkona oli "Periikö hukka susirajan?" Tilaisuuteen oli kutsuttu asian-tuntijoita useilta tahoilta, ja siihen osallistui parisensataa keskustelijaa – kaikki halukkaat eivät edes mahtuneet sisälle. Jennin pyrkimyksenä oli saada alueella asuvien ihmisten ääni kuuluviin ja mahdollistaa keskustelu eri osapuolien välillä.

Jennin mielestä susikantaa tulee rajoittaa silloin, kun se häiritsee normaalia elämää. Ristiriitaa eläintenpidon ja metsästyksen välillä ei hänen mielestään ole. Eläinrakkaana hän harrastaa molempia. Hän harmittelee, että metsästysharrastus on nyttemmin alueella liikkuvien susien vuoksi täytynyt jättää, sillä niistä aiheutuva vaara koirille on liian suuri riski.

SYRJÄSTÄ MATKAILUVALTTI

” Ilomantsi on jo niin syrjässä, että se voisi olla valtti. Kaupungin liepeelle ei saada tällaisia maisemia ja reittejä.”

Markku Lappalainen, kunnanjohtaja, 2015

” Meille on luksusta se, että täällä metsissä ei ole juuri muita. Ihan kuin omistaisimme koko alueen.”

Xuanyi Zhou, Kiina

Luontokokemus Petkeljärven kansallispuistossa on voimaannuttava.

AASIALAISET TULEVAT

Vai tulevatko sittenkään? Globalisaatio on tuonut Pohjois-Karjalaan uusia matkailijoita. Venäläisten lisäksi havitellaan turisteja Aasiasta. Onpa Ilomantsiinkin tuotu koematkailijoita sekä Japanista että Kiinasta.

Matkailulla on Ilomantsissa pitkät perinteet. Ilomantsissa käytiin jo 150 vuotta sitten tutkimassa ja kuvaamassa karjalaisuutta. Suomalaiset hakivat silloin omaa identiteettiään, ja Pohjois-Karjala edusti Vienan Karjalan kanssa Kalevalaa ja Karjalan runomaita.

Matkailun kultakautta elettiin 1960–80-luvulla, kun Ilomantsiin tulvehti bussilasteittain matkailijoita. Vuonna 1964 valmistunut Parppeinvaaran runopirtti oli valtakunnallisesti kuuluisa matkailukohde. Ruhkarannan leirintäalue oli puolestaan legendaarinen lomakohde 1970-luvulla. Vuonna 1991 valmistunut kuntoutuskeskus ja silloinen hotelli Pääskynpesä olivat suursatsaus kunnalta.

Ilomantsin vetovoima matkailukohteena on kuitenkin vähentynyt viime vuosikymmeninä. Matkailuun ei enää ole tehty isoja investointeja, eivätkä suuret ikäluokat entiseen malliin palaa kesäisin juurilleen.

Mahdollisuuksia kuitenkin on. Möhkön kylästä on viime vuosina verkostoitumisen ja yhteistyön ansiosta tullut yksi Ilomantsin suosituimmista vierailukohteista.

Kun elämäntahti kiihtyy, elintila kapenee ja melu sekä saasteet lisääntyvät, on suurkaupunkien asukkaille luksusta se, mitä ei kotona ole: luonnonrauha ja hiljaisuus. Uuden ajan matkailijoilla on uuden ajan tarpeet.

Karjalaisuus, ortodoksinen uskonto, rajaseutu, hiljainen erämaa ja syrjäseudun ihmiset – näistä aineksista Ilomantsin vetovoima on rakennettu.

LOMAKYLÄN PALUU

Legendaarinen Ruhkarannan lomakylä oli suuruutensa päivinä 1970-luvulla ja vielä 80-luvun alussa arvostettu ja vilkas lomakohde. Se oli sitä aikaa, kun telttailu ja karavaanarielämä olivat suosionsa huipulla. Lomakylän tanssiravintolan illanviettoihin tultiin Joensuusta saakka tilausbussilla.

Venäläisomistukseen siirtynyt Ruhkaranta elää nyt uutta vaihetta. Luonnonkauniilla alueella on hiljaista, mutta juuri se on menestyksen avain. Näin uskoo lomakylän johtajana työskentelevä Ekaterina Evtikhevich.

”Uskomme tähän paikkaan”, Ekaterina vakuuttaa. ”Täällä on yhteensä 40 lomamökkiä, joista käytössä on 21. Kunnostamme niitä pikkuhiljaa ja aiomme panostaa palveluihin. Kesäisin aiomme tarjota keittolounasta ja venäläisiä pannukakkuja. Toivomme, että myös paikalliset asukkaat löytävät meidät.”

Ilomantsissa venäläisyrittäjiä houkuttaa rajan läheisyys. Niiralan rajanylityspaikalle Värtsilään on vain 70 kilometrin matka.

Ensisijaisena kohderyhmänä ovatkin venäläiset matkailijat. Venäjän heikko taloustilanne on kuitenkin mutkistanut tilannetta ja vähentänyt kävijävirtoja merkittävästi.

Sujuvaa suomea puhuva Ekaterina ei näe itseään pysyvästi Ilomantsissa. Lappeenrannassa kansainvälistä markkinointia opiskellut viipurilainen haaveilee muuttavansa Helsinkiin. Hän aikoo myös kirjaimellisesti tulla suomalaiseksi eli hakea Suomen kansalaisuutta.

Mutta kesä Ilomantsissa, se on mieluisa myös lomakylän pietarilaiselle omistajalle, joka viettää perheensä kanssa kesät Ruhkarannalla yhdistäen liiketoimintansa kesäloman viettoon.

” On rantaan Ruhkarannan ruuhka!
Ei Helsingin Mustikkamaan juhannus kiinnosta ketään!
Ei ketään!

Renkaat huutaa vasten kuumaa
pintaa asfaltin.

Automankka soittaa Baccaraa,
yes Sir polttaa, juodaan kaljaa
Ilomantsin mierontiellä,
takaa mäntyjen sen nään: Naukujärvi siintää!”

Pekko Mantzin: Ruhkarannan juhannus 1976, 2014

MUSTIKKAMÄEN ANITA

Maukkulan vaaroilla Mustikkamäellä seisoo entinen koulurakennus, joka elää nyt uutta vaihetta. On syntymäpäiväjuhlia, häitä, pelimannipäiviä ja jopa Blueberry Hill Jazz & Blues Festival. Anita Timonen toimii siellä matkailu- ja tapahtumayrittäjänä.

Kun Mustikkamäen emäntä tuli Lieksasta työn perässä Ilomantsiin, hän huomasi ensimmäiseksi Ilomantsin kiireettömyyden ja vieraanvaraisuuden.

”En tiennyt Ilomantsista muuta kuin pogostantaudin, joten se oli hypy tuntemattomaan. Itikat olivat asia, johon en millään meinannut oppia, mutta kun olimme muuttaneet Maukkulan avariin maisemiin, sekini asia korjaantui.”

Aluksi Anita ja hänen miehensä Juha hankkivat lampaan, sian ja kanoja. Ensimmäisen kerran he törmäsivät kivisiin peltoihin ja sen tuomaan ylimääräiseen työhön. Mutta maa on myös palkitseva hiekyvyyden vuoksi, eikä se poudi.

”Vuohet saivat ison roolin, kun keksittiin juustola Pogostan Perukka. Teimme sen ympärille osuuskunnan viiden tilan kimppana. Parhaimmillaan lypsyssä oli 37 kuttua ja 60 kiliä juoksenteli ympäriinsä. Sitä kesti noin viisi vuotta, ja pidän edelleen juustokursseja halukkaille.”

Elämäänsä Ilomantsissa Anita on tyytyväinen. Jos jokin ei ole mieleistä, hän yrittää vaikuttaa asiaan tai kääntää sen jotenkin voitoksi.

”Vaativuuden elämänsenteeni on ehkä se, mikä pitää minut tyytyväisenä. Yrittämisen kannalta se ei kuitenkaan ole hyväksi, koska ilomantsilainen on tottunut saamaan kaiken halvalla, enkä ole itsekään kovin rahanhimoinen.”

Syrjäisyydessä on kaksi puolta, Anita pohtii. On tietysti riski, että Ilomantsi jää eristyksiin, mutta tulevaisuuden voimavara on luonnossa ja matkailussa. Sitä ajatellen on hyvä, että paikka säilyy omalaatuisena, syrjäisenä kuntana.

Anita ja Blueberry Hill Jazz & Blues Festival -tapahtuman paella.

Pelimannipäivät Mustikkamäellä 2014. Anita ja Juha Timonen tanssin pyörteissä.

Blueberry Hill Jazz & Blues Festival Mustikkamäellä 2015.

MÖHKÖN IHME

Olisivatko tässä Ilomantsin tulevaisuuden matkailun avaimet? Kylässä, jossa on vakituksia asukkaita alle sata, vierailee yli 10 000 kävijää vuodessa. Tämä onnistuu Möhkön kyläyhdistyksen, Ilomantsin museosäätiön, Möhkön teatterin ja paikallisten matkailuyrittäjien tiiviin yhteistyön ansiosta.

Mökö oli vireä teollisuusyhdyskunta 1800-luvun loppupuolella. Suomen suurimpiin kuuluneen järvimalmiruukin ympärille muotoutuneessa kylässä oli parhaimmillaan asukkaita yli 500.

Möhkön ruukki suljettiin jo 1900-luvun alussa, mutta kylän rakenteesta huomaa edelleen, ettei se ole perinteinen harvaan rakennettu maa-laiskylä viljelyksineen, vaan tiivis kyläyhteisö kylänraitteineen.

Talvi- ja jatkosodassa Möhköllä oli keskeinen rooli. Puna-armeija miehitti kylää talvella 1939, ja 10 000 neuvostosotilaan jättämät jäljet näkyvät maastossa edelleen. Jatkosodassa puna-armeijan hyökkäys pysäytettiin Möhkön pohjoislaidalle Öykkösenvaaraan, joka on nykyisin merkittävä sotahistoriallinen kohde.

Suomen itäisin kyläkeskus Möhköstä tuli sodan päätyttyä, kun raja piirrettiin kulkemaan kylän kupeelta ja kolmannes Ilomantsin maa-alasta luovutettiin Neuvostoliitolle.

Möhköön on jättänyt jälkensä myös rajavartiosto, joka sittemmin on sieltä siirtynyt pois. Mökö elää kesäisin: vappu, juhannus, valon yö ja vireä kesäteatteri houkuttelevat vieraita runsain määrin.

Joulupuuro
Möhkön
kylätalolla 2014.

Kaiken kansan vappumarssi kuuluu Möhkön kylän vappuperinteisiin.

Pohjois-Karjala-projektin vetäjänä tunnetuksi tullut professori Pekka Puska lakittaa Möhkössä vuonna 2015 sen toisen Mantan. Pohjois-Karjala-projekti aloitettiin alun perin 1970-luvulla, koska työikäisiä miehiä kuoli sydänkohtaukseen saappaat jalassa. Tavoitteena oli vaikuttaa elintapoihin.

Koitajoen kulttuurinen ydin tiivistyy Mõhkõssa.

KOITAJOEN MONET KASVOT

Ilomantsin vesistöjen valtasuoni, Venäjän pienistä rajajärvistä alkava Koitajoki soljuu Ilomantsin pohjoisosan erämaissa. Sieltä se koukkaa vielä Venäjälle ja palaa 50 kilometrin jälkeen Suomeen Mõhkõssa, jossa se muuttuu osaksi suomalaista teollisuushistoriaa.

Koitajoella on ollut monta tehtävää: Se on toiminut kauppareittinä ja puutavaran uittoväylänä. Se on palvellut Mõhkön ruukin kuljetuksia ja toiminut sotien näyttämönä. Joki on antanut kalansaalista, ja sen tulvaniittyjä on hyödynnetty maataloudessa.

Nykyihmiselle Koitajoki on merkittävä vapaa-ajan ympäristö. Koitajoen alue kuuluu Patvinsuon ja Petkeljärven kansallispuistojen ohella Unescon vuonna 1992 perustamaan Pohjois-Karjalan biosfäärialueeseen.

Koitaajoella voi kokea täydellisen hiljaisuuden.

Koitajoen tulvaniittyä syyskuussa.

KYLÄKAUPAN KUOLEMA

Toukokuu 2015. Hattuvaaran kyläkauppa on auki viimeistä päivää. Kauppias Minna Purmonen istahtaa nojatuoliin keskustelemaan asiakkaansa Pertti Hoskosen kanssa. Mies on tullut tapansa mukaan kauppaan kahville.

”Minä olen tehnyt tässä ihan oikeasti surutyötä”, Hoskonen sanoo. Hän asioi kaupassa monta kertaa päivässä. Hatun kauppa on monille kyläläisille kuin toinen olohuone.

”Mitenköhän ne autottomat asukkaat nyt pärjää”, Hoskonen murehtii. Hattuvaarasta on kirkonkylälle nelisenkymmentä kilometriä.

Minna ja Mauri Purmonen ehtivät pitää kauppa yhdeksän vuotta. Alussa näytti lupaavalta, kun Pampalon kultakaivos oli rakenteilla.

”Rakennusmiehet ja aliurakoitsijat kävivät tässä ahkerasti. Tein ruuat kaivokselle, mutta sitten se kilpailutettiin, ja valmistus meni kirkonkylälle”, Minna Purmonen kertoo.

Kauppiaspariskunta on laskenut, että ainakin 40 asukasta on heidän aikanaan lähtenyt Hattuvaaran kylästä, osa luonnollisen poistuman kautta. Nyt kylässä on jäljellä vajaat 90 asukasta ja kolmisenkymmentä kesäasukasta.

Rajavartiolaitoksen lähtö oli kova isku kylälle. Viimeinen niitti kaupalle oli Veikkauksen ja lääkekaapin lakkautus vähäisen myynnin takia.

”Kaivoksen vakituiset työntekijät eivät kauppa käyttäneet. He tekevät ilmeisesti kaikki ostoksensa kirkolla, kun siellä asioivat”, Purmonen arvelee.

”Kesällä meillä käy paljon matkailijoita, ja karhunmetsästyksen ai-

kaan asiakkaita riitti. Se ei kuitenkaan riitä ympärivuotiseen toimintaan.”

Jos rajaseudulta hakee kalevalaisen näköistä kylää, Hattuvaara on Suomen puolella juuri se kylä. Osa pihapiireistä on kuin menneeltä ajalta, autoista ja uusista lisärakennuksista huolimatta. Maalaamattomat talot ja pistoaidat antavat kylälle leimansa.

Kaupan takana sijaitsee pieni ortodoksinen kalmisto. Siitä alkaa kaunis polku, joka vie Makkolan museotilalle. Siellä on kiistellyn sotasankarin Lauri Törnin huone ja runsaasti vanhaa esineistöä.

Kylän maamerkkeihin kuuluvat kaupan läheisyydessä sijaitseva 1700-luvun tsasouna ja veteraanien kunniaksi rakennettu Taistelijan talo. Hattuvaarassa on myös Suomen ja Manner-EU:n itäisin piste.

Hattuvaara on Purmosen mukaan ihan oma maailmansa. Matkailijoille on paljon nähtävää, mutta markkinointi on vähäistä.

Saksalaisen Tatort-dekkarisarjan tekijät kuitenkin löysivät kylän, jossa kuvattiin puolitoistatuntinen Borowskin tango. Saksalaiset matkailijat kävivät kaupassa katselemassa tv-elokuvan miljöötä.

”Oli kiinnostavaa nähdä, miten elokuva tehtiin. Pihassa oli järeää elokuvakalustoa ja mukana tunnettuja suomalaisia näyttelijöitä, kuten Antti Reini ja Jarmo Mäkinen. Opastin Mäkistä kauppiaan rooliin.”

”Olen nauttinut kaupan pitämisestä, mutta nyt tuli raja vastaan. Olen liian väsynyt, ja on aika tehdä jotain muuta.”

Hattuvaaran kyläkauppa toimi samassa kiinteistössä vuosina 1950–2015. Ilomantsin viimeiseksi jäänyt kyläkauppa Haukivaarassa sulki ovensa keväällä 2017.

Viimeinen päivä Hattuvaaran kyläkaupalla. Kahvipöydässä Veli Hoskonen, kauppiat Mauri ja Minna Purmonen sekä Pertti Hoskonen.

” Hattuvaara on ihan oma maailmansa.
Kylällä olisi matkailijoille paljon näkemistä,
mutta markkinointi ja tekijät puuttuvat.”

Minna Purmonen, Hattuvaaran viimeinen kyläkauppias, 2015

MATELIN LAULUMAILLA

” Oikian laulajan tapasin vasta kuitenkin jälkeenpäin Mateli Kuivalatteren Koitereen rannalla Ilomantsin kirkolta neljättä peninkulmaa pohjaseen päin 3 neljännestä Huhuksen kylältä. Siltä yksinään kirjottelin vanhoja lauluja 2 päivää. Sitte piti kerkeämiseen kotiin rientää, johon pääsin syyskuun loppupäivillä.”

Elias Lönnrot kirjeessään maisteri K. H. Ståhlbergille 1838

Ilomantsilainen runonlaulaja Mateli Kuivalatar (1771–1846) syntyi ja kasvoi näissä maisemissa Huhuksen Siitarissa. Elias Lönnrot tapasi Kuivalattaren runonkeruumatkallaan syyskuussa 1838, jolloin hänen tarkoituksenaan oli enää täydentää Kanteletarta. Lönnrot kuitenkin vaikuttui kuulemastaan niin, että Matelista tuli teoksen ehkä tärkein laulaja.

” Pois on mennyt Mantsin riemu, Ilomantsi mailta poissa,
pimeät on pirtit meillä, pimeämmät miesten mielet,
kun ei kuuhutta kujilla, päivänpaistetta pihoilla;
kaikki kynnykset kysyvät kukallista kulkijaansa,
kaikki lautsat laulelevat heinälistä heilujaansa,
itkevät ahot ihanat kesällistä keikkujaansa . . . ”

Eino Leino: Helkavirret, Mantsin laulu, 1903

” Hattuvaara eli, kuten myös sanotaan, Hattupää on iso kreikkalaisuskoinen kylä noin 15 virstaa rajalta, suurien soiden, laajojen metsien, monien vaarojen ympäröimänä. Kirkolle, kolme peninkulmaa, oli takavuosina matka tietöntä suota ja saloa, mutta nyt jo hattupääläiset pääsevät hyvästi rattaillakin ratistamaan.”

Samuli Paulaharju: Matkakuvia Karjalan kankailta, 1907

Makkolan museotila Hattuvaarassa.

Kustannusosakeyhtiö Otavan entinen toimitusjohtaja Heikki A. Reenpää kertoo suvulleen, kuinka kenraali Erkki Raappanan sodan-
aikaisena komentopaikkana Rukajärven rintamalla toiminut maja siirrettiin lähestyvien venäläisjoukkojen alta Lieksaan Suomujär-
ven rannalle ja myöhemmin, vuonna 1984, Ilomantsin Parpeinvaaralle.

Ahponen, Hattunen,
Hoskonen, Huurinai-
nen, Huohvanainen,
Jeskanen, Kanninen,
Karvinen, Kainulai-
nen, Kukkonen, Kur-
vinen, Laakkonen,
Lappalainen, Leppä-
nen, Martiskainen,
Matveinen, Mono-
nen, Määttänen, Pal-
viainen, Penttinen,
Piipponen, Piironen,
Puhakka, Purmonen,
Pussinen, Putkonen,
Riissanen, Rissanen,
Puruskainen, Sisso-
nen, Suihko, Tikka,
Timoskainen, Toros-
kainen, Torssonen,
Varis, Vilokkinen,
Volotinen

IKONEN
SIVONEN
LAATIKAINEN
KETTUNEN
PALVIAINEN
KONTTURI
MAKSIMAINEN
RÄTY
KARHAPÄÄ

TAHVANAINEN
HASSINEN
TURUNEN
PURMONEN
TOSSAVAINEN
PESONEN
ERONEN
KUIVALAINEN

HÄRKÖNEN

Vähintään yksi sadasta ilomantsilaisesta on...

SUVUT JUURILLAAN

Jos ilomantsilaiset jaetaan sadan hengen ryhmiin, riittää jokaiseen kol-
me Ikosta ja kaksi Hiltusta sekä Pesosta.

Ilomantsilaisten sukujuuret ovat sekä savolaista että karjalaista alku-
perää. Oman leimansa ilomantsilaisiin sukunimiin antaa karjalaisnimien
suomalaistaminen.

Monet suvut ovat eläneet kylissään vuosisatoja. Kun 1960- ja 1970-lu-
vulla muutettiin kaupunkieihin, suvut hajaantuivat. Yhteen palataan

kesäisin; silloin Ilomantsissa vietetään lukuisia sukkokouksia. Reen-
pää-Kukkosten edellisestä sukutapaamisesta ehti kulua neljännesvuo-
sisata, kun 120-päinen joukko kiersi jälleen Ilomantsin nähtävyyksiä
vuonna 2014. Niihin nivoutuvat suvun juuret ja tarinat.

Talonpoikaisperheeseen vuonna 1789 syntyneestä Heikki Kukkosesta
tuli arvostettu kustantaja ja herättäjäpappi Henrik Renqvist. Hän on kus-
tannusosakeyhtiö Otavaa johtavan Reenpään suvun kantaisä.

Ilomantsin Kukkuset olivat elokuussa 2014 vastassa Helsingistä saapunutta Reenpään joukkoa Sonkajan tsasounalla, jossa ihailtiin Heikki Kukkosen lapsuus- ja nuoruusmaisemia. Tarinat polveilivat Henrik Renqvistin elämästä Sonkajassa suvun vaiheisiin Kukkosina, Renqvisteinä ja Reenpäinä.